

Відгук

на дисертацію Ющенка Петра Андрійовича «Києворуська спадщина в історичній пам'яті українського суспільства (XII – початок XXI ст.), подану на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01. – історія України.

Поява дисертаційного дослідження, присвяченого комплексному осмисленню місця і ролі Києворуської спадщини в історичній пам'яті українського суспільства, є рефлексією на зростання неабиякого наукового інтересу до поглибленого вивчення вітчизняної історії саме цього періоду. Резони актуальності зазначеної теми, наведені автором, видаються цілком слушними, адже, як справедливо зазначає автор, самотність духовна і матеріальна культура Київської Русі відчутно впливала на розвиток інших країн (с. 18). Водночас нині суспільний інтерес потребує повернення до з'ясування глобальної проблеми самопізнання, мобілізуючих ціннісних орієнтацій і пріоритетів, які мобілізовуватимуть нашу громадськість на дії у напрямі національно-державної самореалізації.

Значимість дослідженої автором дисертації проблеми вписується і в значно ширший методико-теоретичний контекст. Чимало міжнародних наукових форумів з актуальних аспектів історичного пізнання, проведених на початку XXI ст., пройшли під гаслом пошуку способу інтегрального підходу та шляхів інтерпретації історичної пам'яті. Представлена кваліфікаційна робота має ознаки нових підходів з висвітлення теми. В ній, на наш погляд, чітко простежується домінування науково-дослідницьких пріоритетів, які дозволили всебічно розкрити місце Києворуської спадщини в історичній пам'яті, всебічно проаналізувати сутнісні чинники, тенденції, ключові напрями її впливу на українське суспільство, націю та державу.

На підставі сформульованої мети та творчих завдань, предметно означених Ющенком П. А., запроваджено виважену і цілком логічну структуру наукового пошуку, базовою ознакою побудови якої було обрано

проблемно-хронологічний принцип відображення фактів і явищ далекої минувшини. Зазначений підхід у поєднанні із соціально-історичним аналізом феномену історичної пам'яті дозволив автору вправно сконцентрувати увагу на способах репрезентації спадщини Київської Русі в ідеологічних, державотворчих націєтворчих проектах ряду епох, включаючи Середньовіччя, Новий і Новітній час.

Вважаємо, що у повній мірі відповідає поставленим завданням роботи й обрана методика дослідження. Складність завдань, які постали перед дисертантом, полягала передусім у тому, що визначена мета студіювання та конкретні заходи її реалізації передбачали вироблення специфічного способу обробки фактологічної та концептуальної складової роботи. Стрижнем опрацювання історіографічної та джерельної бази дисертаційного дослідження стало застосування автором практично усього комплексу загальнонаукових методів обробки історичного матеріалу, частини спеціальних підходів й елементів системного аналізу. Результативне поєднання усього цього безперечно свідчить про високий рівень теоретико-методологічної підготовки здобувача. Про належну професійну культуру дисертанта засвідчує кваліфіковане використання та характеристика спеціальної літератури, аналіз стану наукової розробки означеної проблеми в українській і зарубіжній історіографії.

Дисертаційне дослідження базується на використанні значного за обсягом, різноманітного за видом і достовірного за змістом масиву опублікованого та архівного матеріалу. Значна частина першоджерел введена вперше до наукового обігу. Досягнуті автором наукові результати достатньо обґрунтовані, на підставі повноти використання джерельної бази та широкого кола праць попередників. Варто наголосити: автору значною мірою вдалося толерантно й аналітично виконати це завдання, що, в свою чергу дозволило чітко визначити невирішені до цього наукові проблеми, правильно сформулювати основні напрями дослідження. Важливим є те, що висвітлення

теми потребувало від автора певних знань із суміжних дисциплін: культурології, релігієзнавства, філософії, літературознавства та мистецтвознавства. У цих питаннях Ющенко П. А. виявив необхідні професійно-кваліфікаційні вміння і навички.

Авторське визначення доволі широких хронологічних меж і ролі Києворуської спадщини в історичній пам'яті суспільства зумовлене важливістю та конкретністю періоду, нижня і верхня межа якого характеризувалася аналогічними процесами, пов'язаними з розбудовою відповідно праукраїнської і незалежної держави, та актуалізацією суспільного, громадсько-політичного інтересу до історичної спадщини.

Особливість і вагомість авторських узагальнень полягає у значній кількості теоретичних проблем, які не лише порушуються, а й вирішуються в роботі. Серед таких хотілося б виділити принципові складові: засоби поглиблення історичної пам'яті суспільства, характерні риси тогочасного українства, повсякденна свідомість різних суспільних груп і прошарків, способи та найхарактерніші прояви репрезентації пам'яті, роль державної політики у конструюванні та регулюванні публічної репрезентації спадщини тощо.

Звертає на себе увагу цілком продумана архітектоніка дослідження. Практично кожний розділ дисертації починається із постановки принципових питань, пояснень щодо висвітлення різних підходів до їх вирішення, а також власного тлумачення. Так, у підрозділі 2.3. «Роль літературно-мистецьких, релігійних засобів просвітництва та наукової генеалогії у відродженні історичної пам'яті про Київську Русь», автор зазначає, що протягом 1990 – 2000-х у незалежній Україні зростала роль просвітницьких та наукових засобів у відродженні історичної пам'яті про Київську Русь (с. 107-110). Здобутком дисертанта безперечно слід вважати започаткований і реалізований у світовому масштабі просвітницький проект «Українці в світі», його напрацювання в галузі історико-генеалогічних досліджень.

Слід підкреслити, що висвітлення автором теми є глибоким, ґрунтовним і масштабним. Її розглянуто в широкому просторі і часі. В роботі ретельно з'ясовані способи репрезентації спадщини в ранні періоди історії українців, відповідно започаткування політики пам'яті, а також її змін під впливом трансформацій ідеологічної надбудови суспільства. Автор зробив резонний висновок, що Б. Хмельницький задля легітимації власної влади використовував духовно-ідейний спадок Київської Русі, а московська влада задля обґрунтування свого права на українські землі широко долучала Українську православну церкву в якості репрезентанта місцевих культурних традицій, використовуючи при цьому державотворчий досвід гетьмана у власних інтересах.

Оригінальним є розділ про особливості киеворуської спадщини в ідеологічних репрезентаціях і наукових інтерпретаціях радянської доби. Автор розкрив особливості використання даної традиції в якості ідеологічного інструменту більшовицького та сталінського режимів, а також пізніших державних утворень.

Варто звернути увагу на продуктивність висвітлення дисертантом особливостей історичної пам'яті за умов реалізації державотворчих і політичних проектів незалежної України. Ним розуміються способи репрезентації спадщини державною політикою пам'яті такими що мали певні цілі, концептуальне та інфраструктурне забезпечення на органів влади, визначалися державним курсом та політичною волею глав держав.

Логічним завершенням дисертації стали висновки, сформульовані тактовно і лаконічно, а також практичні рекомендації, які сформулював автор стосовно завдань сучасного поступу державотворення та розвитку історіографічного процесу.

Водночас зміст роботи викликає певні зауваження та побажання:

– Певні сумніви викликають, на наш погляд, занадто широкі хронологічні межі дослідження. Не зовсім переконливим виглядає їхнє

трактування в дисертації: початками «формування проукраїнської держави» та «розбудовою незалежної держави України». Погодьтесь, терміни «початки формування» та «розбудова» не є чітко визначеними хронологічно, фактично незавершеними. Цілком очевидно, мова могла б йти про оформлення «Києворуської спадщини» та її відображення в історичній пам'яті українського суспільства (с. 20).

– Доволі проблемно та професійно теоретико-методологічні засади дослідження розглянуто в спеціальному розділі 2. Зокрема роз'яснено авторське розуміння понять «історична політика», «політика пам'яті», «державна політика», «Києворуська спадщина» тощо. Не з усіма трактуваннями можна погодитися, але це, безперечно, авторське право. Наприклад, на нашу думку, невиразним є застосування терміну «Києворуська спадщина». Проте виникає дещо інше питання: доцільність виокремлення підрозділу 1.3, який має доволі фрагментарний характер і спрощений виклад (с. 62-65), а його назва звучить доволі проблемно. Висновки до розділу 1 (с. 66) – усього два абзаци (0,5 стор.). – виглядають доволі примітивно, скажімо, без зазначення здобутків у історіографії попередників, визначення специфіки джерельної бази.

– У розділі 2, при всій його вагомості, актуальності й доцільності в структурі дисертації, є чимало занадто узагальнених положень, спрощених тез, банальних, а то й суперечливих думок. Особливо це проявилось на сторінках автореферату П. А. Юценка, де доказовість їх, із зрозумілих причин, часто «опущена». Наприклад, автор твердить: «Державній владі України не вдалося створити ефективних механізмів попередження спекуляцій на темах історичної минувшини». Цілком погоджуємося із закидом дисертанта. Однак запитаємо: а взагалі це реально зробити – уникнути спекуляцій?!. Або іще: «Історія часто використовувалась у політичній боротьбі». – Для чого ця загальновідома сентенція, причому безпредметна, в спеціальній роботі?!. Ну і т. д.

– У третьому розділі на с. 145, вважаємо, більш поглибленої аргументації потребує принципове положення, що «після розпаду Київської Русі назви «Русь», «руський» вживалися як самоназви українців». При цьому автор дивним чином посилається на специфічну працю Л. П. Кріній та Б. О. Сюті з історії української музичної культури («Українська музична культура. Погляд крізь віки». – К., 2014. – с. 23). Окрім того, в авторефераті чомусь об'єднані «часи (?) Київської Русі та Галицько-Волинської держави» в один «окреслений період» (с. 18).

– Зауваження стосовно змісту розділів 4-7 (загальне): хоча в роботі й передбачалося висвітлення «повсякденної свідомості різних суспільних груп», отже і в їхній історичній пам'яті Києворуської спадщини (с. 21), але це питання в контексті конкретики соціальних груп, прошарків і верств, на нашу думку, розглянуто досить узагальнено, ретельно не прописане.

– У висновках хотілось би бачити не виклад загальних положень дисертації – часто змістовний повтор її, а конкретні здобутки автора по темі роботи, причому чітко підпорядковані науковим завданням (10), безпосередньо сформульованим на с. 19-20.

Однак, ці зауваження суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої праці, їх слід розглядати, як побажання у подальшій дослідницькій роботі над проблемою.

Таким чином, робота П.А. Юценка є оригінальним, завершеним, відповідно оформленим дослідженням актуальної проблеми. Висновки, яких дійшов автор, є обґрунтованими, впливають зі змісту роботи і мають належний фаховий рівень. Результати дослідження є новими, в сукупності вони вирішують конкретне наукове завдання, мають вагоме значення для історичної науки. Практичне застосування даного дослідження полягає, передусім, в тому, що його матеріали можуть бути використані у використанні у лекційних курсах, просвітницькій роботі, підготовці узагальнюючих праць з історії України.

Дисертація «Києворуська спадщина в історичній пам'яті українського суспільства (XII – початок XXI ст.)» є самостійним науковим дослідженням, яке відповідає вимогам ДАК України стосовно докторських робіт, а її автор Ющенко Петро Андрійович, враховуючи вагомий внесок у розробку актуальної проблеми, заслуговує присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент,
 доктор історичних наук,
 професор, головний науковий
 співробітник Інституту історії України
 НАН України

Гуржій О.І.

